

MICHEL HENRY: REFLEXIE O MARXOVEJ FILOZOFII

LADISLAV HOHOŠ, Univerzita Komenského, Bratislava

Francúzsky filozof M. Henry predkladá naozaj nový inšpiratívny spôsob čítania Marxa, ktorý presahuje rámec tradičných úvah o mladom a "starom" Marxovi, resp. o Marxovi-filozofovi a Marxovi, vedeckom ekonómovi, ako aj úvahy o dogmatickom a nedogmatickom čítaní Marxa, ale presahuje aj štrukturalistické interpretácie, populárne v šesťdesiatych rokoch.¹ Marx svojho času čítal vtedajšiu filozofiu, vyrovnával sa s ňou vlastným špecifickým spôsobom, zmysluplné čítanie Marxa v súčasnosti predpokladá reflexiu prostredníctvom výdobytkov filozofie dvadsiateho storočia. Henryho filozofiu by sme mohli označiť ako *fenomenológiu života*, skutočného života reálnych indivíduí, cestu od subjektivity k intersubjektívite.

Svoju úvahu o Marxovi začína M. Henry konštatovaním: „Niet filozofa, ktorý by bol vplyvnejší ako Marx, nikto však nebol vo väčšom rozsahu nesprávne pochopený“. ([1], 1) Marx bol odchovancom ideí osvietenstva nielen v metodológii, v rozchode s mladoheglovcami totiž odmietol okrem iného aj osvietenké ilúzie sociálneho perfektibilizmu, ktoré sa mu nezdali byť dostatočne konzekventné. Marxov program revolučnej premeny sveta je radikálny, pretože je aktivistický: pokiaľ filozofi dosiaľ svet iba vysvetľovali, jemu ide o to svet zmeniť a to na základe poznania „historickej nevyhnutnosti“; ide o názor naturalistický a v sociálnych vedách neakceptovateľný. Marx vychádzal z prekonania hegeliánskeho chápania *odcudzenia*, ktoré je objektívnym dôsledkom materiálnych spoločenských vzťahov, najmä výrobných, pričom formy styku medzi ľuďmi sú od nich odvodené, na základe čoho kriticky analyzoval hospodárske vykorisťovanie ako atribút kapitalizmu (pracovná teória hodnoty).

Marxa vnímam ako radikálneho osvietenca, ktorý chcel dovŕšiť svoj filozofický projekt vedecky, jeho filozofia dejín mala byť vedecká v scientistickom slova zmysle, preto vytvoril politickú ekonómiu, o ktorej sa domnieval, že spoločenské zákony pôsobia s rovnakou "železnou

¹ Úvahu „*Má vôbec zmysel uvažovať o socializme vo vzťahu k budúcnosti?*“ predniesol autor ako reflexiu monografie M. Henryho [1] na workshope filozofického ústavu SAV „Michel Henry: život ako prelínanie subjektivity a intersubjektivity“ z roku 2008.

nevyhnutnosťou" ako zákony klasických prírodných vied.² Lenže ekonomické správanie aktérov nie je striktné deterministické, pretože sa mení v čase na základe zmeny relevantných okolností, tým sa vytvárajú nové očakávania, ktoré nie sú identické s minulými očakávaniami a nemusia byť vždy predvídateľné: mení sa – nondiskurzívne - spoločné poznanie a tým aj konanie ľudí.

M.Henry tiež považuje Marxa za radikálneho filozofa, ale z úplne iných dôvodov. Marx sa totiž podľa neho rozišiel s filozofickou tradíciou od Descartesa po Kanta, ktorá nazerá na ľudskú bytosť abstraktne, túto Marxovu pozíciu prezentuje ako metafyziku individua, resp. ako koncept ľudskej individuality. Henry rozlišuje medzi Marxom a marxizmom v tom zmysle, že treba rozdielne interpretovať Marxove filozofické texty, a texty, ktoré sú zamerané na politické konanie (a z ktorých sa stali kánony marxizmu, čo malo svoje historické príčiny).³ Rozlišovanie medzi autentickými a neautentickými interpretáciami, dogmatickými a nedogmatickými, heretikmi (revizionistami) a pravovernými tak prestáva byť fundamentálne a stáva sa historickým, zatiaľčo fundamentálne treba rekonštruovať Marxovu ontológiu praxe. Podstatné však je niečo iné, totiž že Henry sa odvoláva na Marxovu filozofickú intuíciu v *Nemeckej ideológii* a vyčíta Engelsovi, že vo svojom diskurze sa vrátil do minulosti t.j. k Feuerbachovi a materializmu 18.storočia (ide o text *L.Feuerbach a vyústenie nemeckej klasickej filozofie*, ktorý sa stal kanonizovaným, lebo z neho citoval Lenin). Henry z toho vyvodil, že Marxovo myslenie skolabovalo do pseudo-scientistického pozitivizmu resp. do "vedeckej" sociológie.⁴ Podľa Henryho tzv. základné pojmy marxizmu ako výrobné sily alebo sociálne triedy nie sú fundamentálnymi pojmami Marxovho myslenia, nepredstavujú primárnu realitu ani princípy explanácie, ale sú tým, čo má byť vysvetlené a

² „...anatómiu občianskej spoločnosti treba hľadať v politickej ekonómii.“ K.Marx: Ku kritike politickej ekonómie. Predslov. ([5], 2.zv., 436) „Ide o tieto zákony samy, o tieto tendencie, ktoré pôsobia a uplatňujú sa so železnou nevyhnutnosťou. ... Aj keď spoločnosť prišla na stopu prírodnému zákonu svojho pohybu – a konečným cieľom tohto diela je odhaliť ekonomický zákon pohybu modernej spoločnosti -, nemôže prirodzené vývinové fázy ani preskočiť, ani odstrániť dekrétmi. Môže však pôrodné bolesti skrátiť a zmierniť.“ ([3], 14,17)

³ Uvedené je relevantné bez ohľadu na to, že Henry podľa môjho názoru tak trochu preháňa: napríklad zásadnú Marxovu prácu *Osemnásť brumaire Ludovíta Bonaparta* nemožno považovať iba za politický text, hoci bola naozaj pôvodne napísaná pre americké noviny, napokon sám z nej rozsiahle cituje. ([1], 2)

⁴ Zaujímavé sú aj historické osudy rukopisu *Nemeckej ideológie*: bol objavený až v roku 1932 a vtedy ideológ Rjazanov význam diela nepochopil, nepovažoval ho za vhodné na štúdium, keďže nebolo v súlade s kánonmi dogmatického dialektického materializmu. ([1], 7-8)

analyzované. Kľúčovým Marxovým pojmom je pojem "živé indivíduá"⁵ ([1], 32). Podľa Henryho „spoločenstvo nie je ničím iným než skupinou živých indivíduí“ ([2], 254) Marx odmietol protiklad formy a obsahu, jeho kritika nastoľuje pojem pôvodnej existencie, ktorá nie je od seba samej oddelená, ktorá ostáva v rámci seba samej a tak nachádza motiváciu, legitimizáciu, aktuálnosť, svoju myseľ a svoj život; odmieta akúkoľvek transcendenciu. Kritika odcudzenia je permanentná, čo Henry definoval ako filozofiu radikálnej imanencie, ako filozofiu života.

V šesťdesiatych rokoch, kedy boli v rámci poststalinského odmäku po prvý raz publikované Marxove rukopisy z rokov 1843-1844, tieto sa stali pre filozofov zdrojom autentického pochopenia Marxa ako filozofa humanizmu; išlo zrejme o poslednú vlnu masovej inšpirácie Marxovým dielom, keďže od sedemdesiatych rokov je Marx a neomarxizmus na západných univerzitách viacmenej iba akademickou záležitosťou. Podľa Henryho v rukopisoch "realita" znamená politickú realitu. Po prvý raz Marx nastolil problém vzťahu politického a ekonomického: ekonomická zložka nie je podstatou, nie je realitou, teda nemôže realitu ani definovať, ani determinovať, ekonomická zložka teda nemôže byť princípom determinácie. ([1], 40) Ortodoxná interpretácia historického materializmu sa v tomto kontexte javí ako vulgárny ekonomizmus. Henry preto musel dokázať, že toto tvrdenie sa nevzťahuje len na *Rukopisy*, mladého a teda nezrelého Marxa, ktorý sa iba vyrovnáva s mladohegeliánskym myslením, ale aj na jeho zásadné diela, predovšetkým *Grundrisse* a *Kapitál*. Ak by marxizmus pristúpil na definíciu reality ako ekonomickej reality, zaradil by sa medzi doktríny, ktoré sú formou buržoáznej ideológie. ([1], 280)

Mladý Marx riešil problém, ako sa príroda stala spoločnosťou, z pozície filozofickej antropológie.⁶ Podľa Henryho termín "sociálne" u Marxa nekorešponduje s materializmom, ale ide o metafyziku všeobecného ([1], 64). V *Rukopisoch* Marx rozumie pod spoločnosťou "vývoj a výsledok sebaobjektivizácie ľudskej podstaty, ktorá definuje zároveň tak štruktúru vedomia ako aj

⁵ „Prvým predpokladom všetkých ľudských dejín je, prirodzene, existencia živých ľudských indivíduí...“ ([4], 24)

⁶ "Ľudská podstata prírody je tu až pre človeka *spoločenského*; pretože až vtedy je preň *zväzkom a človekom*, jeho súcnom pre druhého a súcnom pre neho ako životným živlom ľudskej skutočnosti, až vtedy je *základom* jeho *vlastnej* ľudskej existencie. Až vtedy sa jeho *prírodné* súcno stalo pre neho *ľudským* súcnom, až vtedy sa príroda stala preň človekom. Teda *spoločnosť* je dovŕšenou bytostnou jednotou človeka s prírodou, opravdivým vzkriesením prírody, realizovaným naturalizmom človeka a realizovaným humanizmom prírody." ([5], 1. zv., 80, podčiarkol L.H.)

štruktúru práce" ([1], 65). Známy Marxov výrok z *Úvodu Ku kritike Hegelovej Filozofie práva*, že "kritika neba sa premieňa na kritiku Zeme" znamená, že kritika náboženstva vyúsťuje do kritiky zákona a kritika teológie vyúsťi do kritiky politiky, t.j. filozofia je špeciálne v nemeckých pomeroch substitútom reality. Doktrína revolúcie tiež vyplýva z nemeckej metafyziky, revolúcia sa javí ako fantázia života a proletariát sa javí ako dedič nemeckej klasickej filozofie.

M.Henry nestotožňuje Marxa s dialektickou koncepciou dejín, pretože Marx odmietal koncepciu spoločnosti a dejín ako ontologickej reality: "história nie je ničím iným, iba aktivitou ľudí, dosahujúcich svoje ciele". ([1], .90-92) . Ide teda o existenciu živých ľudských indivíduí a o aktivity, prostredníctvom ktorých indivíduum uspokojuje svoje potreby. Ich životy tvoria nevyhnutnú podmienku, bez ktorej by história neexistovala; nie je nič také ako dejiny, sú iba historické indivíduá, život ako absolútna ontologická realita je metahistorickou podmienkou dejín. ([1], 94-95) Keďže produkcia života je podmienkou akejkoľvek nožnej histórie, tak aj podmienky pre kapitalizmus sú produktom dejín. Štúdium týchto podmienok patrí do historickej vedy (teda vedy, ktorá študuje túto realitu), ale nie do filozofie dejín, ktorá študuje nevyhnutnú podmienku pre túto realitu. Podľa Henryho Marx nebol ekonóm, ale historik; nie historický materializmus, ale história ako veda tematizuje historickú úlohu kapitalizmu. Teoretický obsah historického materializmu je apodiktický, preto mu je podľa Henryho teória triednych bojov cudzia. Sociálna determinácia indivíduí podľa Marxa spočíva na báze samých indivíduí, na báze subjektivity, a štruktúrou, ktorá zodpovedá subjektivite, je deľba práce. Realita konkrétnych historických foriem deľby práce je realitou samých indivíduí. ([1], 110) Keďže deľba práce určuje rôzne formy vlastníctva, vlastníctvo môže byť zrušené iba prostredníctvom potlačenia deľby práce.

Nový ontologický horizont Marx vytvoril etablovaním kategórie praxe. V kontexte Marxovej *Nemeckej ideológie* vymedzil Henry protiklad medzi realitou a reprezentáciou, resp. medzi praxou a teóriou. Radikálnu imanenciu subjektivity t.j. realitu, pomenoval Marx „život“ (potreba, hlad, utrpenie, práca), zatiaľčo pojem reprezentácie má dva významy: reprezentácia v ontologickom zmysle (bytie ako objekt), ako aj „púha reprezentácia“ t.j. prezentácia nie veci osebe,

lež púhej kópie, pričom realita veci je v opozícii ireálnosti jej reprezentácie. Ideológia stelesňuje ontologickú dimenziu ireálnosti. Keď Marx definoval realitu ako prax, stratil sa ontologický význam pôvodnej reprezentácie, ktorá prezentuje bytie ako objektívne. Reprezentácia, ktorá nám neposkytuje bytie, lež púhu reprezentáciu bytia, sa javí ako vedomie (Das Bewusstsein), pričom „vedomie nemôže byť ničím iným, iba vedomým bytím“. ([1], 160-161). Úvahy o autenticknej seberealizácii človeka Marx chcel potvrdiť prostredníctvom politickej ekonómie, čo platí aj naopak: jeho politická ekonómia vyúsťuje do filozofickej antropológie.

Pre Henryho ekonomická problematika Marxovho *Kapitálu* súvisí s problematikou histórie v *Nemeckej ideológii*. Historický materializmus, ktorý na rozdiel od histórie nie je veda, považuje Henry za reflexiu nevyhnutných podmienok pre akékoľvek možné dejiny; *Kapitál* považuje za filozofiu ekonómie, nie za teóriu politickej ekonómie. Až táto „filozofia ekonómie“ je základom racionálnej teórie politickej ekonómie. Rozhodujúcu úlohu v Marxovej ekonomickej analýze zohráva protiklad medzi živou a mŕtvou prácou, resp. vzťah medzi kapitálom a prácou.⁷ Substanciou variabilného kapitálu je podľa Henryho interpretácie sila živej subjektivity, tým Marx postuloval radikálnu redukciu kapitálu na subjektivitu ($c = 0$). Sama existencia kapitalizmu spočíva na subjektivite práce v rámci výrobného procesu, na existencii živej sily, ktorá tým, že je schopná vytvoriť viac úžitkovej hodnoty než treba na jej udržanie, takto vyrába hodnotu väčšiu ako je jej vlastná hodnota. ([1], 269) Evolúcia kapitálu vedie k tomu, že narastá podiel konštantného kapitálu a dôležitosť variabilného kapitálu sa zmenšuje. Z hľadiska filozofickej analýzy (protiklad v a c kapitálu) nárast konštantného a pokles variabilného kapitálu znamená inváziu sociálneho života nepodstatným a úpadok podstatného; takto Henry chápe Marxovu deklaráciu o úpadku kapitalizmu. Hoci Marx popísal narastajúcu úlohu nástrojov a konštantného kapitálu, nebál sa jedno

⁷ "Zloženie kapitálu treba chápať v dvojakom zmysle. Z hľadiska hodnoty sa určuje pomerom, v akom sa kapitál delí na konštantný kapitál čiže hodnotu výrobných prostriedkov a na variabilný kapitál, čiže hodnotu pracovnej sily, celkovú sumu miezd. Z hľadiska látky, podľa toho, ako funguje vo výrobnom procese, delí sa každý kapitál na výrobné prostriedky a živú pracovnú silu; toto zloženie sa určuje pomerom medzi množstvom používaných výrobných prostriedkov na jednej strane a množstvom práce potrebnej na ich používanie na druhej strane. Prvé zloženie nazývam hodnotovým zložením, druhé technickým zložením kapitálu. ([3], 621)

"Tie isté súčasti kapitálu, ktoré sa z hľadiska pracovného procesu líšia ako objektívne a subjektívne činitele, ako výrobné prostriedky a pracovná sila, z hľadiska zhodnocovacieho procesu sa líšia ako konštantný kapitál a variabilný kapitál." ([3], 217-18)

i druhé v rámci ekonomického procesu redukovat' na nulu; ide o radikálnu redukciu akejkoľvek objektivity v prospech subjektivity. ([1], 272)

M. Henry akceptuje dnes spochybňovanú Marxovu teóriu nadhodnoty. Prechod od kapitalizmu k socializmu sa javí ako prechod od výrobného procesu, v rámci ktorého má rozhodujúci podiel živá práca, na výrobný proces, v ktorom sa tento podiel postupne znižuje až nevyhnutne klesne na nulu. Konkrétne ide o plne automatizovaný systém výroby, v ktorom výrobky napriek ich kvantite a kvalite nemajú žiadnu hodnotu. Oddelenie reálneho bohatstva a ekonomického bohatstva v rámci sociálneho bohatstva sa prejavuje v čistej forme: nekonečná kvantita úžitkových hodnôt už nebude mať žiadnu výmennú hodnotu. ([1], 286) Ak bohatstvo spoločnosti prestane byť ekonomickým bohatstvom a hodnota výrobku nebude definovaná výmennou hodnotou (táto nie je ničím iným, iba podielom živej práce na výrobe daného výrobku), tak živá práca má tendenciu miznúť z výroby. Stávame sa svedkami konca trhovej ekonomiky, lebo skutočné bohatstvo sa prejaví vo svojej najčistejšej podobe, t.j. v podobe úžitkovej hodnoty. Kapitalizmus nesplýva úplne s trhovou ekonomikou, nepredpokladá totiž iba hodnotu, ale aj nadhodnotu. Z peňazí sa stáva kapitál iba prostredníctvom nadhodnoty, práve nadhodnota vedie k trvalej nerovnováhe medzi výrobou a spotrebou; rozhodujúce nie sú tieto ekonomické poruchy, ale to, že sama nadhodnota mizne spolu so živou prácou, ktorej je súčasťou. ([1], 291) Výroba sa zhoduje so životom indivíduí, s podstatou ich životného procesu a naopak, to, čo indivíduá sú, je to, čo robia keď produkujú tovary, t.j. "materiálna" výroba. Ide o dvojakú redukciu: redukciu výroby na spôsob individuálneho života, na podmienky ľudskej existencie, a na redukciu tohto života na to, čo ľudia robia vo výrobe, t.j. na samotnú výrobu. ([1], 292) Privlastnenie živej práce kapitálom nadobúda podľa Marxa v strojovom systéme bezprostrednú realitu aj v zmysle aplikácie vedy na bezprostrednú výrobu.⁸

Marx nebol moralistom, podľa Henryho nejde o etický postulát; riešenie, ktoré ponúka

⁸ "Výmena živej práce za spredmetnenú prácu ... je posledným stupňom rozvoja hodnotového vzťahu a výroby založenej na hodnote. ... Len čo práca v bezprostrednej forme prestala byť veľkým zdrojom bohatstva, pracovný čas prestáva a musí prestať byť mierou bohatstva, a preto aj výmenná hodnota prestáva byť mierou úžitkovej hodnoty. ... Tým krachuje výroba spočívajúca na výmennej hodnote a sám bezprostredný materiálny proces výroby sa zbavuje formy núdznosti a protikladnosti. Nastáva slobodný rozvoj individualít..." ([6], 2.zv, 194)

socializmus, má podobu spoločenstva, ktorú charakterizuje transparentnosť sociálnych vzťahov. Keď sa všetci podieľajú na určitom konaní a delia si jeho produkt, spoločne ho spotrebúvajú, ide o ich život a skúsenosť, za ktorou sa nič neskrýva. Individuálne vzťahy sú definované životom indivíduí, ktoré do nich vstupujú: ide o vzťahy súkromnej závislosti, ktoré Marx pripísal stredoveku.⁹ ([1], 298) Z uvedeného Henry vyvodil, že to, čo Marx myslel pod komunizmom, je vlastne komunitárny socializmus.¹⁰ ([1], 302) K problému odcudzenia sa M. Henry vracia s poukazom na Marxov text, známy ako *Kritika Gotthajského programu: odcudzenie v kapitalizme* vyplýva z nadhodnoty a nadpráce, takéto odcudzenie pretrváva aj v socializme (a teda komunizme), lebo problém rovných práv nemá spravodlivé ekonomické riešenie, ktoré by bolo adekvátne životu. Marx uvažuje o "združenom bohatstve"¹¹: nejde o spoločnosť, ktorá by iba garantovala rast

⁹ "Ale práve preto, že daným spoločenským základom sú vzťahy osobnej závislosti, práce a výroby nemusia nadobudnúť fantastickú podobu odlišnú od svojej reality... Preto nech akokoľvek posudzujeme charakterové masky, v akých tu vystupujú ľudia voči sebe, spoločenské vzťahy osôb v ich prácach sa javia rozhodne ako ich vlastné osobné vzťahy a nie sú maskované do spoločenských vzťahov vecí, produktov práce." ([1], 90) Spoločenstvo vystupuje v opozícii k trhovej ekonomike; známa paralela medzi kritikou trhovej ekonomiky a náboženstva v Kapitáli: "Pre spoločnosť tovarových výrobcov ...najviac zodpovedajúcou formou náboženstva je kresťanstvo so svojim kultom abstraktného človeka, najmä v jeho buržoázných vývinových formách, v protestantizme, v deizme atď." ([1], 91)

¹⁰ „Spoločenský charakter výroby by z výrobku od samého začiatku urobil spoločenský, všeobecný výrobok. Výmena, ktorá by pôvodne prebiehala vo výrobe – a táto výmena by nebola výmenou výmenných hodnôt – ale výmenou činností určených spoločenskými potrebami, spoločenskými cieľmi – takáto výmena by od samého začiatku zahrnovala účasť jednotlivcov na súhrne spoločenských výrobkov. Na základe výmenných hodnôt sa práca až prostredníctvom *výmenny stáva* všeobecnou prácou. Na vyššie uvedenom základe by práca *vystupovala* ako všeobecná práca ešte pred výmenou; t.j. výmena výrobkov by vôbec nebola *prostredím*, ktorým by sa sprostredkúvala účasť jednotlivca na všeobecnej výrobe. Takéto sprostredkovanie je však nevyhnutné. V prvom prípade, ktorý vychádza zo samostatnej výrobnéj činnosti jednotlivca – bez ohľadu na to, ako sa tieto samostatné výrobné činnosti neskoršie v dôsledku svojich vzájomných vzťahov ustávajú, modifikujú – sprostredkovanie prebieha výmenou tovarov, výmennou hodnotou, peniazmi, čo sú všetko výrazy pre jeden a ten istý vzťah. V druhom prípade sa *sprostredkúva sám predpoklad*, t.j. spoločenská výroba, spoločenskosť sa predpokladá ako základ výroby. Práca jednotlivca je od samého začiatku spoločenskou prácou. Nech je teda osobitná hmotná podoba produktu, ktorú jednotlivec vytvára alebo pomáha vytvoriť, akákoľvek – to, čo svojou prácou kúpil, nie je určitý, osobitý výrobok, ale určitý podiel na spoločne vyrobenom produkte. Preto ani nemá na výmenu nijaký osobitý výrobok. Jeho produkt *nie je výmennou hodnotou*. Produkt netreba najprv premeniť na nejakú osobitú formu, aby pre jednotlivca dostal všeobecný charakter. Namiesto deľby práce, ktorá nevyhnutne vzniká pri výmene výmenných hodnôt, existovala by organizácia práce, ktorá by mala za následok účasť jednotlivca na spoločenskej spotrebe. V prvom prípade sa spoločenský charakter výroby *stanovuje* len dodatočne tým, že sa výrobky povýšia na výmenné hodnoty a že sa tieto výmenné hodnoty vymieňajú. V druhom prípade sa *spoločenský charakter výroby* predpokladá a účasť na úhrne výrobkov, na spotrebe, nie je sprostredkovaná výmenou od seba nezávislých prác či produktov práce. Je sprostredkovaná spoločenskými podmienkami výroby, v rámci ktorých indivíduum pôsobí. ... Ak sa predpokladá spoločenská výroba, zostáva časové určenie, prirodzene, podstatné. ... Na hospodárenie s časom, na to sa naostatok redukuje celá ekonómia. ... Hospodárenie s časom, ako aj plánovité rozdeľovanie pracovného času medzi rozličné odvetvia výroby zostáva teda na základe spoločenskej výroby prvým ekonomickým zákonom. Stane sa dokonca zákonom oveľa vyššieho stupňa. To je však už niečo podstatne iné ako meranie výmenných hodnôt (práce alebo produktov práce) pomocou pracovného času.“ ([6], 1.zv., 123-125, podčiarkol L.H.)

¹¹ „Vo vyššej fáze komunistickej spoločnosti, keď jednotlivci už nebudú v zotročujúcom područí deľby práce a keď teda zmizne aj protiklad medzi duševnou a telesnou prácou; keď práca nebude iba prostriedkom na živobytie, ale stane sa prvou životnou potrebou; keď spolu so všestranným rozvojom jednotlivcov vzrastú aj výrobné sily a všetky zdroje združeného bohatstva potečú plným prúdom – až vtedy bude možné úplne prekročiť úzky obzor buržoázneho

výrobných síl a teda viac sociálnych statkov k dispozícii, ale spoločnosť takého ontologického usporiadania, v rámci ktorej prax individua už nerešpektuje nič iného, iba samé individuum a špecifické potenciality jeho života. Za socialistické považuje M. Henry v odkaze na Marxa výlučne (i) spoločnosť združeného bohatstva, (ii) spoločnosť, v ktorej živá prax sa už netýka výroby. Zásadné spojenie medzi združeným bohatstvom a slobodou ako definícia socializmu predstavuje historickú formu, ktorá sa vyvinula z protirečenia medzi výrobou a subjektivitou, ktoré je inherentné kapitalizmu. ([1], 304-6)

M. Henry používa termín „politické“ ako korelát „politickej intencionality“ v zmysle „spoločná záležitosť“, ktorá sa prerokúva verejne. Politické sa má v dôsledku toho myslieť ako prepájanie individuálnych aktivít so všeobecnou záležitosťou, pričom toto politické prepájanie je zároveň i fenomenologickým prepájaním. Vzťah individua a politického sa tým stáva hierarchickým, v dôsledku čoho všeobecný záujem ovláda individuum nielen axiologicky, lež naplnenie tohto všeobecného záujmu si vyžaduje aj podriadenie ontologické. Polis predstavuje miesto zviditeľnenia všeobecnej záležitosti, podľa Henryho definície politické je „jednotou všeobecného a verejného na pôde verejného“. Toto zviditeľnenie pre všetkých umožňuje hypostazovanie politického ako jeho iluzórne pozdvihnutie, ktoré vedie k bytostnému znehodnoteniu individuí. ([7], 312) Pre Henryho „totalitarizmus“ nie je ideologickým pojmom. Nebezpečenstvu totalitarizmu je vystavená každá mysliteľná forma vlády, pokiaľ sa politické považuje za podstatné a rozširuje medzi ľuďmi svoju ríšu zatemnenia života. ([7], 318) Politické potláča subjektivitu tým, že odníma realitu individuí a prenáša ju na abstraktnú entitu, ktorú reprezentujú uprednostnené koncepty politiky, napríklad ľud (uvedené platí aj pre iné kolektívne entity – trieda, národ, rasa). (Pozri [2], 138-139) Ľud je nikto, prostredníctvom ľudu sa tajne odstraňuje podstatný atribút života, totiž že vždy existuje len život jedného určeného individua. ([7], 319) Odtrhnutie individuí od reality jej prenesením na abstraktnú entitu predpokladá zničenie reality, ide teda o ontologickú vraždu: *všeobecné je popretím jednotlivého*. ([7], 320) Ako

práva a spoločnosť si bude môcť napísať na svoju zástavu: «Každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb!» ([5], 4.zv., 19, podčiarkol L.H.)

byrokratické označil Henry režimy, v ktorých má politický princíp také postavenie, že si nárokuje obsiahnuť a ovládať totalitu konkrétnych oblastí občianskej spoločnosti. ([7], 324) Hrozba, ktorou politické zaťažuje život, rapídne narastá. Postupné vylúčenie subjektívnej praxe z výrobného procesu v dôsledku vedeckotechnického pokroku zriaďuje všade mechanizmy veľkopriemyslu a tým postindustriálneho storočia. Všeobecná záležitosť je totálne obsadená objektivitou do tej miery, že pod panstvom techniky objektívne zariadenia fungujú samé od seba a nemajú nijaký iný cieľ než svoje vlastné fungovanie, čím všade nahradzujú ľudskú činnosť. Medzi všeobecnou záležitosťou (stáva sa ňou každý superstroj vedotechniky), a štátnym organizmom sa vytvorilo krátke spojenie, ktoré všade skratuje život. Sú to počítače, ktoré diktujú svoje „rozhodnutia“ politickej moci a tak určujú obsah i spôsob nakladania s verejnou záležitosťou, pred čím Henry varuje. ([7], 325-326) Vo *Fenomenológii spoločnosti* napísal: „Individuum existujúce ako vlastný modus fenomenologickej aktualizácie života nie je v živote nikdy nadbytočné ani podriadené.“ Situácia, ktorej dôsledkom je úpadok individua, sa uskutočňuje všade a najmä v univerze modernej techniky, kde „objektivita, snažiac sa eliminovať život a individuum, ktoré s ním bytostne súvisí, zaberá miesto akejkoľvek novej pravdy“. ([2], 255)

Marx už v *Nemeckej ideológii* považoval deľbu práce za jednu z hlavných síl doterajších dejín. ([5], 1.zv., 244)¹² Sociológia rozlišuje horizontálnu a vertikálnu deľbu práce. Horizontálna resp. funkcionálna deľba práce znamená profesijnú deľbu práce medzi skupinami odborníkov, ku koordinácii dochádza skôr v rámci prebiehajúcej spolupráce než prostredníctvom riadenia. Vo vertikálnej deľbe práce je odbornosť ukotvená v hierarchickom systéme byrokratického riadenia. Uprednostňovanie horizontálnej deľby práce je v súlade s napredovaním znalostnej ekonomiky,

¹² „Len čo sa totiž práca začína deliť, každý má určitý výlučný okruh činnosti, ktorý mu je vnútený a nemôže sa z neho vymaniť; je lovcom, rybárom alebo pastierom, alebo kritickým kritikom a musí ním zostať, ak nechce stratiť prostriedky na život – kým v komunistckej spoločnosti, kde nikto nemá nejaký výlučný okruh činnosti, ale každý sa môže vzdelávať v akomkoľvek odbore, celkovú výrobu riadi spoločnosť, a práve tým umožňuje robiť dnes to a zajtra ono, ráno loviť, popoludní chytať ryby, večer sa zaoberať chovom dobytka a po jedle kritizovať, podľa toho, na čo mám práve chuť, bez toho, že by som sa niekedy stal lovcom, rybárom, pastierom alebo kritikom. Toto sebaupravenie sociálnej činnosti, táto konsolidácia nášho vlastného produktu na vecnú moc nad nami, ktorá sa vymyká našej kontrole, kríži naše očakávania, znehodnocuje naše prepočty, je jedným z hlavných momentov v doterajšom historickom vývoji.“ ([5], 1.zv., 234). ... Ide o to, že individua už nie sú podriadené deľbe práce: „Zatiaľ čo v doterajších dejinách sa vždy tá-ktorá oobitná podmienka javila ako náhodná, teraz sa stáva náhodným samo oddelenie individuí, zvláštna súkromná profesia každého jedného.“ ([5], 1.zv., 270)

ktorá uplatňuje nielen materiálne, ale predovšetkým duchovné výrobné sily. Horizontálnu deľbu práce si možno predstaviť ako sieťovanie, čo vedie k spochybneniu primátu byrokracie a hierarchie ako hlavných princípov fungovania modernej industriálnej spoločnosti. V uvedenom zmysle interpretuje I. Mészáros Marxovu tézu o historickom poslaní proletariátu: nová trieda tým, že oslobodí seba, oslobodí celú spoločnosť. Horizontálna dimenzia pracovného procesu síce podlieha nadvláde kapitálu, ale obsahuje potenciálne oslobodzujúci potenciál. Naproti tomu vertikálna dimenzia je súčasťou kapitalistickej riadiacej štruktúry, zabezpečuje teda životné záujmy systému – nepretržité narastanie nadpráce prostredníctvom maximálneho vykorisťovania celku práce. Ide o to, že horizontálna dimenzia sa môže rozvíjať len do takej miery, do akej ju možno v reprodukčnom horizonte kapitálu spoľahlivo riadiť prostredníctvom vertikálnej dimenzie, aby následný produkčný vývoj zostával v hraniciach parametrov vymedzených imperatívmi kapitálu. ([8], 11-12)

Svojho času som sa podrobne zaoberal Marxovou tézou o premene vedy na bezprostrednú výrobnú silu. V treťom zväzku *Kapitálu Marx* rozlišuje medzi všeobecnou prácou a spoločnou prácou. „Obidve majú vo výrobnom procese svoju úlohu, prenikajú sa navzájom, ale sa aj navzájom odlišujú. Všeobecná práca je každá vedecká práca, každý objav, vynález. Je podmienená jednak kooperáciou súčasníkov jednak využívaním práce predchodcov. Spoločná práca predpokladá bezprostrednú kooperáciu jednotlivcov.“ ([9.], 135) Spoločná práca je procesom výroby materiálnych statkov a keďže je spoločná, t.j. vystupuje ako kooperácia, vytvára masovú výrobnú silu. Všeobecná práca je duchovným základom masovej výrobnéj sily, pričom práca predstaviteľov rôznych generácií kooperuje sprostredkované – kultúrou a sociálnou pamäťou. Všeobecná práca sústreďuje duchovné potencie výroby, ktoré kapitál stavia do protikladu k výrobcom ako nepriateľskú silu vedy vo vzťahu k práci. Dokonca aj v kapitalizme však všeobecná práca nielen upevňuje vládu kapitálu, ale udržiava dosiahnutú úroveň techniky, technológie a organizácie spoločenskej práce. Všeobecná práca dáva do služieb výroby stále nové a nové prírodné sily, a tým revolucionizuje výrobné sily spoločnej práce. Všeobecná práca sa prelína so spoločnou prácou (Marx), a tým sa veda mení na bezprostrednú výrobnú silu. Spoločná práca sa prelína so

všeobecnou prácou, na základe čoho sa materiálna výroba stáva experimentálnou vedou (Marx). Na jednej strane materiálna výroba zahrnuje ako svoju zložku vedu, na druhej strane veda včleňuje do svojho systému materiálnu výrobu ako mohutný objekt experimentu. Pritom aj všeobecná, aj spoločná práca naďalej vo výrobe splňajú svoje špecifické funkcie. Bolo by však hrubým zjednodušením tvrdiť, že veda sa premenila na súčasť materiálnej výroby. Presnejšie konštatovanie je, že vzrastá význam a podiel všeobecnej práce v rámci spoločenskej deľby práce. Ide skôr o „premenu“ v zmysle postupnej reprodukcie vedy vo funkcii bezprostrednej výrobnjej sily. ([10.], 31-33) S uvedeným súvisia známe Marxove myšlienky o tvorbe veľkého množstva voľného času, ktorý na rozdiel od pracovného času, je mierou skutočného bohatstva človeka.¹³ V ére automatizácie, kedy väčšinu spoločnej práce spoľahlivo zastanú technické prostriedky vyššej úrovne (umelá inteligencia), prestáva byť myšlienka, že slobodný a harmonický rozvoj každého je podmienkou slobodného a harmonického rozvoja všetkých (Marx) byť utópiou, ale stáva sa normatívnym nárokom vo vzťahu k ekonomickej a politickej realite.

Aj M. Henry potvrdzuje, že pokiaľ má nejaký zmysel hovoriť o socializme, tak výlučne vo vzťahu k budúcnosti, chápanej ako úplná sebarealizácia autentickej ľudskej subjektivity.¹⁴ Ak má socializmus nastoliť spoločenskú emancipáciu, legislatívny proces by mal byť spätý s výrobným procesom tak, aby horizontálnu deľbu práce dopĺňal systém samosprávnej koordinácie práce od

¹³ „*Tvorba veľkého množstva voľného času* – presahujúceho nutný pracovný čas – pre spoločnosť vôbec a pre každého jej člena (t.j. priestoru pre plný rozvoj výrobných síl jednotlivca a teda aj spoločnosti), táto tvorba ne-pracovného času javí sa na stanovisku kapitálu, tak ako na všetkých predchádzajúcich stupňoch, ako ne-pracovný čas, ako voľný čas pre nemnohých. Kapitál k tomu pridáva to, že všetkými prostriedkami umenia a ved zväčšuje nadbytočný pracovný čas más, lebo jeho bohatstvo bezprostredne tkvie v prisvojovaní nadbytočného pracovného času; pretože *bezprostredným cieľom kapitálu je hodnota*, nie úžitková hodnota. ... Avšak stálou tendenciou kapitálu je na jednej strane *vytvárať voľný čas* a na druhej strane *premeniť ho na nadprácu*. Ak sa mu to prvé podarí príliš dobre, trpí nadvýrobou, a vtedy sa nutná práca preruší, lebo *kapitál* nemôže využiť *nadprácu*. Čím väčší sa toto protirečenie rozvíja, tým zreteľnejšie vychádza najavo, že rast výrobných síl nemôže byť pripútaný k privlastňovaniu cudzej napráce, ale že masy robotníkov si sami musia privlastniť svoju nadprácu. Keď to urobia – a keď tým *voľný čas* prestane mať *antagonistickú tendenciu* – potom na jednej strane mierou nutného pracovného času budú potreby spoločenského individua, na druhej strane rozvoj spoločenskej výrobnjej sily bude taký rýchly, že bude rásť *voľný čas* všetkých, hoci výroba sa zameria na bohatstvo všetkých. Pretože skutočným bohatstvom je rozvinutá výrobná sila všetkých individuí. Mierou bohatstva potom vonkoncom nebude pracovný čas, ale voľný čas.“ ([6], 2.zv., 197)

¹⁴ „Namiesto starej buržoáznej spoločnosti s jej triedami a triednymi protikladmi nastúpi združenie, v ktorom slobodný rozvoj každého jednotlivca je podmienkou slobodného rozvoja všetkých.“ K.Marx – F.Engels: Manifest Komunistickej strany. ([5], 1.zv., 375)
„Vlastné zospoločenie ľudí, ktoré doteraz stálo proti nim ako nátlak prírody a dejín, stáva sa teraz ich vlastným, slobodným činom.“ F.Engels: Prevrat pána Eugena Dühringa vo vede. ([5], 4.zv., 305)

lokálnej až po globálnu úroveň. ([11], 316) „Sovietsky typ kapitálového systému“¹⁵ sa však spoliehal na vertikálnu deľbu práce, riadenú stranícko-štátnou byrokraciou. Úlohu emancipácie človeka v rámci kvalitatívne pokročilejšieho typu spoločenskej organizácie mohol vytýčiť len ideologicky a normatívne, pretože neboli objektívne podmienky na jej naplnenie. Marxove názory o výmene činností, odstránení historicky prekonanej deľby práce, o obmedzovaní funkcie peňazí a iné boli nevyhnutne z vulgarizované a interpretované ako kamufláž. Systém však v skutočnosti splnil historickú úlohu, ktorá bola aktuálna v Rusku po prvej svetovej vojne: v bezprecedentnom tempe vybudoval modernú industriálnu spoločnosť, ale za cenu deformácií jednotlivých sfér spoločenského života, ktoré do určitej miery pretrvávajú dodnes.¹⁶

Marx podal dôkaz o všeobecnej kríze kapitalizmu, ktorá je dôsledkom jeho „úspechu“ t.j. jeho imanentnej dynamiky napredovania v globálnom meradle. Ďalej Marx zdôvodnil zánik funkcie peňazí ako univerzálneho ekvivalentu výmeny¹⁷ a predpovedal beztriednu spoločnosť, ktorú by sme v súčasnosti mohli charakterizovať ako spoločnosť globálnej spravodlivosti v zmysle prekonania extrémnej globálnej nerovnosti.¹⁸ Známy nekonformný filozof Slavoj Žižek formuluje štyri aktuálne spoločenské angatonizmy: hrozbu ekologickej katastrofy, neadekvátnosť pojmu súkromného vlastníctva vo vzťahu k tzv. „duševnému vlastníctvu“, socioetické dôsledky využívania nových vedecko-technických výtvarov (biogenetika) a napokon vytváranie nových foriem apartheidu, múrov a slumov. Mali by sme kvalitatívne rozlišovať medzi štvrtým antagonizmom –

¹⁵ Pozri [8], 78.

¹⁶ V.I.Lenin si uvedomoval, že sa neriadil Marxovou teóriou o víťazstve socializmu v najrozvinutejších krajinách. Tesne pred smrťou mal pochybnosti, ako dokazuje krátky diktovaný text *O našej revolúcii*: „A čo ak úplne beznádejná situácia, zdesaťnásobujúca už svojou beznádejnosťou sily robotníkov a roľníkov, nám umožňovala prikrčiť k vytváraniu základných predpokladov civilizácie inak, než to bolo vo všetkých ostatných západoeurópskych štátoch? Zmenila sa tým všeobecná línia vývoja svetových dejín? ... Ak je pre vybudovanie socializmu potrebná istá kultúrna úroveň, ... prečo by sme nemohli začať najprv tým, že revolučnou cestou vybojujeme predpoklady pre túto istú úroveň, a len *potom*, už na základe robotnícko-roľníckej moci a sovietskeho zriadenia, dáme sa doháňať iné národy. 16.januára 1923.“ ([12], 463)

¹⁷ Napríklad aj renomovaný historik, podľa ktorého Marxova povest' v súčasnosti poklesla na minimum, píše o inflácii, nielen peňazí, ale ešte viac akcií a ostatných finančných nástrojov, pretože narastá abstraktný charakter peňazí. „Koniec novoveku znamená koniec éry peňazí - aspoň v tom zmysle, ako ich poznali naši predkovia.“ Pozri J.Lukacs: Na konci veku. Praha 2009, s. 22-23.

¹⁸ Podstatným príspevkom k problematike globálnej nerovnosti je dvoj- resp. trojdimenzionálna teória spravodlivosti ktorá okrem distribúcie a akceptácie obsahuje aj dimenziu politickú. Tým N.Fraser namietá proti najrozšírenejšej, tzv. pluralistickej verzii multikulturalizmu, ktorá je založená na jednostrannom chápaní odlišnosti ako pozitívnej a výlučne kultúrnej. Tejto verzii vyčíta oddelenie otázok odlišnosti od materiálnych nerovností, od rozdielných mocenských pozícií jednotlivých skupín a od systematických vzťahov nadvlády a podriadenia. Pozri N.Fraser: Rozvíjení radikální imaginace. Praha 2007, s. 31,53,159.

priepasťou, ktorá oddeľuje Vylúčených (excluded) od Zaradených (included) - a ďalšími troma antagonistami: výlučne spolupatričnosť s vylúčenými oprávňuje podľa Žižeka používanie termínu „komunizmus“ ([13], 92,97) Ak má pozemská civilizácia prežiť, musí sa zbaviť fikcie trvale neudržateľného ekonomického rastu a nastaviť udržateľné parametre novej civilizačnej paradigmy, ktorá sa nemusí a možno ani nebude nazývať „socializmus“, možno ju napríklad označiť ako „systém globálnej spravodlivosti“. Marxa by sme nemali vťahovať do úlohy proroka zániku kapitalizmu, ale tak isto nie je jediným jeho kritikom a mohol sa aj myliť, nemohol v plnom rozsahu predvídať evolúciu postkapitalizmu. Na druhej strane však Marxova kritika tohto systému je stále inšpiratívna a v zásade platná napriek obmedzeniam použitej hegeliánskej dialektickej metódy. Kapitalizmus na rozdiel od jeho apologetov nepovažujeme za večný a nemenný spoločenský systém, dokonale prispôbený ľudskej prirodzenosti, rovnako ako takým nebol feudalizmus založený na dedičných privilégiách; veď tézu, že moc panovníka pochádza z moci božej, vyvrátili osvietenci ani nie pred tromi storočiami, spoliehajú sa na to, že viditeľnú ruku panovníka nahradí neviditeľná ruka trhu, lež ani táto „istota“ neplatí absolútne.

LITERATÚRA:

- [1] HENRY, M.: *Marx: A Philosophy of Human Reality*. Indiana U.P.1983.
- [2] KARUL, R. et al.: *Michel Henry: Život ako prelínanie subjektivity a intersubjektivity*. FÚ SAV Bratislava 2009.
- [3] MARX, K.: *Kapitál*. 1.zv., Bratislava 1979.
- [4] MARX, K. - ENGELS, F.: *Nemecká ideológia*. Bratislava 1961.
- [5] MARX, K. - ENGELS, F.: *Vybrané spisy v piatich zväzkoch*. Bratislava 1977-1978.
- [6] MARX, K.: *Základy kritiky politickej ekonómie*. Rukopisy „Grundrisse“. Bratislava 1974-1975.
- [7] HENRY, M.: *Das Leben und die Republik*. In: M.Henry: *Radikale Lebensphänomenologie*. Ausgewählte Studien zur Phänomenologie. München 1992.
- [8] MÉSZÁROS, I.: *Socialismus nebo barbarství*. Od „amerického století“ ke křižovatce dějin. Vydal SOK 2009.
- [9] MARX, K.: *Kapitál*. III-1 zv. Bratislava 1958.
- [10] HOHOŠ, L.: *Vedecko-technická revolúcia a budúcnosť ľudstva*. Bratislava 1985.
- [11] MÉSZÁROS, I.: *The Challenge and Burden of Historical Time*. Socialism in the Twenty-First Century. New York 2008.
- [12] LENIN, V. I.: *Spisy* 46, Bratislava 1988.
- [13] ZIZEK, S. : *First as Tragedy, Then as Farce*. Verso London - New York 2009.

Doc. PhDr. Ladislav Hohoš, CSc.
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Vígľašská 9, 85106 Bratislava
ladislav.hohos@gmail.com

Resumé

MICHEL HENRY: REFLEXIE O MARXOVEJ FILOZOFII

Zámerom autora je v prvom rade charakterizovať, ako francúzsky filozof M. Henry interpretoval Marxovu filozofiu v rámci svojho konceptu fenomenológie života a v tejto súvislosti poukázať na jej relevantnosť v rámci súčasnej všeobecnej krízy kapitalizmu. Pre Henryho ekonomická problematika Marxovho *Kapitálu*, predovšetkým teória nadhodnoty, súvisí s problematikou histórie v *Nemeckej ideológii*. Prechod od kapitalizmu k socializmu sa javí ako prechod od výrobného procesu, v rámci ktorého má rozhodujúci podiel živá práca, na výrobný proces, v ktorom sa tento podiel postupne znižuje až nevyhnutne klesne na nulu. Autor v tejto súvislosti poukazuje na Marxom načrtnutú dialektiku všeobecnej a spoločnej práce v súvislosti s tézou o premene vedy na bezprostrednú výrobnú silu. V ére automatizácie, kedy väčšinu spoločnej práce spoľahlivo zastanú technické prostriedky vyššej úrovne (umelá inteligencia), prestáva Marxova myšlienka, že slobodný a harmonický rozvoj každého je podmienkou slobodného a harmonického rozvoja všetkých byť utópiou, ale stáva sa normatívnym nárokom vo vzťahu k ekonomickej a politickej realite. Marx predpovedal beztriednu spoločnosť, ktorú by sme v súčasnosti mohli charakterizovať ako systém globálnej spravodlivosti v zmysle prekonania extrémnej globálnej nerovnosti.

Publikované v časopise FILOZOFIA, roč. 65, 2010, č. 9.